

ARCANA LINGUARUM

KÖSZÖNTŐ KÖTET A 80 ÉVES
BAŃCZEROWSKI JANUSZ PROFESSZOR
TISZTELETÉRE

Szerkesztette
Pátrovics Péter

ELTE BTK
SZLÁV ÉS BALTI FILOLÓGIAI INTÉZET
LENGYEL FILOLÓGIAI TANSZÉK
BUDAPEST, 2021

KIADVÁNY TÁMOGATÓJA
Lengyel Intézet

SZERKESZTÉSben KÖZREMŰKÖDÖTT
Dr. Várnai Dorota

SZAKMAI LEKTOROK

Hamsovszki Júlia

Kocsis Adrienn

Kolasińska Iga Julia

Dr. habil. Pátrovics Péter

Uhriňák Štefan

Várnai-Cavaleiro Luca

Dr. Várnai Dorota

MŰSZAKI SZERKESZTŐ ÉS TÖRDELŐ

Dr. habil. Janiec-Nyitrai Agnieszka

BAŃCZEROWSKI JANUSZ FÉNYKÉP, KÉPGALÉRIA

Dr. Pátrovics-Egri Éva

© Szerzők

Kiadja: az ELTE BTK Lengyel Filológiai Tanszék
Felelős kiadó: a Lengyel Filológiai Tanszék vezetője

A borítót tervezte: Selley Tamás Ottó

Nyomdai kivitelezés: Robinco Kft.

ISBN: 978-963-489-340-0

TARTALOM

PÁTRÓVICS PÉTER: Lectori salutem!	9
JOANNA URBAŃSKA: Życzenia urodzinowe	11
Tabula gratulatoria	13
BALÁZS GÉZA: A nyelvtől a folklórig és a folklórtól a nyelvig: ve- lünk született struktúrák	15
BÁRDOSI VILMOS: Ritka betűk a francia értelmező szótárakban	25
BENÓ ATTILA – NAGY SÁNDOR ISTVÁN: Romániai magyar fordítók lengyel műfordításai	45
BUBAK GRZEGORZ: Alternatywna historia – propaganda komuni- styczna tworząca nieprawdziwy wizerunek Armii Czerwonej na przykładzie węgierskiej twórczości filmowej	59
CSÉBY GÉZA: Święty Jan Nepomucen w kulturze krajów Grupy Wyszehradzkiej	71
CSISZTAY GIZELLA: Grácia emlék, Óbuda.....	83
DUDÁS ELŐD: Regionalitás a horvát helyesírás történetében	91
DUDÁS MÁRIA: A férfi nyelvi képe a magyar és bolgár frazeológiá- ban	101
DZIEWOŃSKA-KISS DOROTA: Szanowny Panie Profesorze!	111
FÁBIÁN ZSUZSANNA: Olasz jövevényszavak a magyar és a lengyel nyelvben: az OIM-projekt bemutatása	113

GERENCSÉR TIBOR: Eggerth Márta és Jan Kiepura – a két világháború közötti magyar-lengyel zenei kapcsolatok elfelejtett fejezete	129
GZIŃSKA CSILLA: <i>A Rendőrségtől A mosoly birodalmáig</i> . Egy Mrożek-darab magyarországi útja az abszurdtól a poszt-dramatikus színházig	139
GÓSY MÁRIA: Megfelelőségi javítások fiatalok és idősek spontán beszédében	157
GYÖNGYÖSI MÁRIA: Blok és Goethe: egy költői formula genealógiájához (a <i>Rózsa és Kereszt</i> és a <i>Faust</i>)	175
HAMSOVSZKI JÚLIA: Az élet mérföldkövei a fák kulturális konceptualizációiban az orosz népdalok tükrében	189
JANIEC-NYITRAI AGNIESZKA: Pod znakiem Uroborosa, czyli zamiana mięsa w furkot. Idea wiecznego powrotu w zbiorze <i>Kucajac</i> (2015) Andrzeja Stasiuka	199
JANUS-SITARZ ANNA: Dylematy wokół adresata współczesnej literatury dziecięcej	209
JÁSZAY LÁSZLÓ: Hogyan javítunk, hogyan javítsunk? Gondolatok a javításról az orosz nyelvi variancia és a nyelvi változások figyelembevételével	219
KAPRONCZAY KÁROLY: Orsós Ferenc és a katyáni tömegsírok azonosítása	235
KOUTNY ILONA: A barát nyelvi képe a magyarban	249
KROÓ KATALIN: Dosztojevszkij-szereplők megszólalásáról a művészi nyelvalkotás problémájának tükrében (<i>Feljegyzések az égerlyukból</i>)	257

LESFALVI TIBOR: A szlovák (biblikus cseh) nyelv szerepe Szarvas város történetében a 18-19. században	273
LUKÁCS ISTVÁN: Élet és irodalom halmazállapotai (Cankar, Makovič, Kiš)	291
MANDICS GYÖRGY: Csiki csoda	301
MENYHÁRT KRISZTINA: „Sípbal, dobbal, nádi hegedűvel”: hangszer- rek a magyar és a bolgár frazeológiában etnomuzikológiai és nyelvészeti szemszögből	319
NAGY LÁSZLÓ KÁLMÁN: Kariera mało znanej węgierskiej powieści o Armii Czerwonej w Polsce: <i>Syberyjski garnizon</i> Rodiona Mar- kovitsa.....	331
NÉMETH ORSOLYA: Néhány posztsovjet fantomállam a lengyel tényirodalom tükrében	343
PACSAI IMRE – NAGY SÁNDOR ISTVÁN: <i>A lánc</i> szavunk etimológiai vizsgálata	353
PÁTRÓVICS PÉTER: Adalékok egyes fák lengyel nyelvi képének re- konstrukciójához	371
RÁDULY ZSUZSANNA: A magyar és a lengyel nyelv eponimáinak szemantikai, stilisztikai jellemzői	381
SNOPEK JERZY: Kategorie sensualne w przekładzie (z języka węg- ierskiego)	399
STEFAŃCZYK WIESŁAW TOMASZ: O rzeczownikach zakończonych pierwotnie na spółgłoski wargowe miękkie we współczesnej standardowej polszczyźnie	407

SUTARSKI KONRAD: Szanowny Jubilacie, drogi Januszu!	415
SZAWERDO ELŐBIETA: Nasz Polak w kontekście wybranych utworów Móra Jókaiego i Kálmána Mikszátha	417
SZCZEŚNIAK KRYSZYNA: Dąb, drzewo mocne i dające oparcie	435
UHRNÁK ŠTEFAN: Ethnic stereotypes – How are Slavic people perceived?	455
VÁRNASI DOROTA: Egy Balassi-vers nyomai a régi lengyel irodalomban	465
VIG ISTVÁN: Hiperkorrekt fonémahelyettesítés néhány itáliai újlatin eredetű csa horvát szóban	475
WOLNY-ZMORZYŃSKI KAZIMIERZ: O artykule wiralowym	485
ZOLTÁN ANDRÁS: Czy pol. <i>starać się</i> może być bohemizmem?	493
ZSILÁK MÁRIA: A keletiszlovák nyelvjárások genézisének kérdései és helyük a szlovák nyelvben	503
Képgaléria	515

Élet és irodalom halmazállapotai (Cankar, Maković, Kiš)

LUKÁCS ISTVÁN

DSc, egyetemi tanár, tanszékvezető, ELTE BTK,
Szláv Filológiai Tanszék,
Irodalomtudományi Doktori Iskola vezetője (Budapest)

...megtörtént vele ugyebár egy élet-jelenség, s aztán azt tükrözte az origóra...

„Faterkám, majd belőled is motívumot csinálok. „Nem folytatta. „Köszönöm, fiam.
Mit iszol?“
(Esterházy Péter: Termelési-regény)

Összekuszlódtak a szálak, túlságosan sok személyes „anyag” került belé, holott
ennek a prózának éppen hogy súrolnia, könnyedén érintenie szabad csak a nyers-
anyagot, mint a fregattmadárnak a tenger fölszínét.
(Kertész Imre: A végső kocsmá)

Absztrakt: A három szerző, Ivan Cankar, Zvonko Maković és Danilo Kiš olyan műveit vetjük össze, amelyek e gazdag és kölcsönösen átszőtt kulturális area részeként élet és irodalom egymásba játszását jelenítik meg többnyire hasonló vagy rokon próza- és lírapoétikai megoldásokkal. Az összehasonlítás nyomán világossá válik, hogy kétségtávol a XX. századi irodalomnak a modernizmustól a posztmodernig terjedő korszakát végigkísérő irodalomtörténeti dilemmákról is szó van. Esterházy és Kertész mottóul választott néhány mondata is pontosan ezt tükrözi.

Kulcsszavak: élet, irodalom, Ivan Cankar, Zvonko Maković, Danilo Kiš

Tanulmányunk címe Zvonko Maković jeles horvát kortárs költő közismert, több antológiában is szereplő *Halmazállapot* (Agregatno stanje) című versének parafrázisa. Jelen esetben mellékes a tárgyalt művek keletkezésének időrendje, vagy pedig az alcímben megjelölt szerzők születési (és halálozási) évszáma. Kétségtávol olyan alkotókról lesz szó, akik egy szoros értelemben vett történelmi besorolás szerint akár még a jugoszláv/déli szláv (szlovén, szerb,

horvát) kulturális area reprezentánsai is lehetnének. Jelen esetben az ő nemzeti hovatartozásuk irreleváns, a hangsúly a szövegeken lesz, az ő szövegeiken, amelyek együtt egy egész évszázad irodalompoétikai történéseit és törekvéseit keretezik: a modernizmustól a posztmodernizmusig. Tárgyalt műveik strukturális elemei, azok belső, kohéziós egységet biztosító elrendezése, kapcsolódásaik úgy artikulálódnak, hogy egyúttal még a beszédmód szintjén is nyilvánvalóan az irodalmon kívüli kontextusra is utalnak és vonják be azt. Ami persze a lényegét tekintve csupán látszat, hisz az irodalmi mű immanens létállapota sohasem sérül(het).

Miről is lesz szó, milyen *halmazállapotokról*? Olyan szereplők és hősök bolyongásairól, tévelygéseiről, akik az általános európai és nemzeti mitológiák archaikus rétegeiből kelnek életre, s akik a kortárs valóságot új esztétikai és etikai értékekkel töltik meg a XIX. és XX. század fordulójának zavaros korszakában (eszmei, ideológiai és esztétikai értelemben, így a szlovén Ivan Cankar). A lírai énről, aki önmagát metaforaként éli meg, s aki e fölismerés nyomán egy prózai gesztussal a kvázi/nem-irodalmat irodalomká transzformálja (a horvát Zvonko Makovič). Végezetül arról a *halmazállapotról*, amely a fönti kettőnek, tehát a modernista és posztmodernista halmazállapotnak a vektori metszéspontjában (ld. E. P. origó!) helyezkedik el, egyszerre kétfelé irányul és kétfelé mutat (a szerb Danilo Kiš).

*

Ivan Cankar a szlovén modernizmus legjelentősebb alkotója, Josip Murn, Dragotin Kette és Oton Župančič mellett. A szlovén irodalomtörténet-írás a modernizmus „négyesfogatát”, e négy alkotót, akik a XIX. és a XX. század fordulóján az európai új szeszibilitás jegyében új témákat, új irodalmi nyelvet és radikális poétikai megoldásokat hoztak, elkeresztelte „újromantikusoknak”.

Cankar hosszú ideig hazájától távol, Bécsben élve vett részt az otthoni irodalmi küzdelmekben. E földrajzi és szellemi distanciának köszönhetően még élesebben látta a honi kulturális és irodalmi viszonyok hiányosságait, elmaradottságát és lemaradását a modern szellemi áramlatoktól, ennek megfelelően kritikai észrevételei rop-

pant világosak és meglehetősen epések voltak. A szlovén naturalizmus legjelesebb szerzőjéhez, Fran Govekarhoz 1899. augusztus 24-én írott levelében nem csupán az a figyelemre méltó, hogy milyen maró gúnnnyal illeti a hazai kulturális viszonyokat, hanem itt fogalmazta meg első alkalommal irodalmi programját: „Fizika undor fog el közönséges irodalmunk termékei miatt – a realista locsogás miatt, amely megöli a szellemet... Engem valójában az sem érdekelt, hogy ti az én műveimben kizárólag álmodozást és különféle extravaganciákat kerestek, s észre sem veszítetek a szatírárt, ami valójában annak lényege, sem az iróniát, a legkevésbé pedig a költészetet.” (Cankar 1970: 137–138). Cankar valójában nem írt hosszabb regényt, mint az európai prózairodalom nagyjai. Rövidebb prózai szövegei alapját többnyire a benyomás, az impresszió és a hangulat adja (Kos 1968). Prózájának újdonsága abban áll, hogy a történetek középpontjába egy apró eseményt helyez, nincs széles panoráma, sem társadalmi, sem pedig lelki, vagyis hiányzik az ún. totalitás. Alapvető célkitűzése a hagyományokkal történő szakítás volt. Cankar esztétikai nézetei szerint a művész kivételes személyiség, akinek sorsa, életpályája önmagában is a művészetet testesíti meg, élet és irodalom egyek (Petré 1969).

Az általános eszmei, ideológiai és esztétikai káosz kellős közepén a múlt század fordulóján Ivan Cankar az egyetemes és a nemzeti mitológiai sémák, alakzatok, hősök (pl. a névszimbolikán keresztül) (Lukács 1999) és motívumok hol nagyon is tudatos, hol pedig teljesen spontán, de mindenképpen egyedi módon zseniális ábrázolásán és esztétizálásán keresztül adekvát válaszokat próbál adni a különféle dilemmákra. E bonyolult és tarka irodalmi televényből ez alkalommal – éppenséggel a Kiš *Manzárd*-jára való nyilvánvalóan szoros vonatkozathatóság miatt – az Orpheuszhoz köthető Dionüszosz-mítoszt és Kurent-mítoszt emelnék ki.

Dionüszosz alakjával Cankar elbeszéléseiben, novelláiban, meditatációiban, műmeséjében, drámájában és a karcolataiban is találkozhatunk – több mint egy évtizeden keresztül, 1900 és 1917 között írott számos művében. A mindvégig egységesnek nevezhető eszmerendszert megjelenítő Dionüszosz szinte kivétel nélkül az öt árnyékként követő Hiacinta vagy Jacinta női alak társaságában jelenik meg (Ld. erről Lukács 1999).

Az első tipikusnak nevezhető Cankar-mű, amelyben Dionizij felbukkan, a *Popótovanje Nikolaja Nikiča* (Nikolaj Nikič utazása) című elbeszélés. Ő itt a bohém művészt testesíti meg, akinek életcélja a „nagy mű” megírása, ám miként egész élete, hasonlóképpen művészete is befejezetlen marad. Áthidalhatatlannak bizonyul a szakadék a főhős, a Nikolaj Nikič által képviselt és megjelenített hétköznapi, békés polgári lét és a Dionizij által szimbolizált szabad világfölfogás között.

Hasonlóképpen épül föl a *V mesečini* (Holdvilágnál) című szatirikus elbeszélés is, amely az ún. „Szent Flórián-völgyi történetek” (ez egyúttal a mű alcíme is) sorába tartozik (Cankar 1973: 97-139). A völgy lakóinak (adószedő, postás, tanító, plébános) nyugalma Dioniz és Jacinta érkezése zavarja meg. Az adószedő eképpen mutatja be Dionizt: „Maga sem tudta, hogy ki az apja, csak egy bizonyosság van, hogy bűn és tisztátalanság gyermeke, már a neve is erről árulkodik, hisz ebben az országban egyetlen keresztényt sem hívnak így. Emberek, az ég szerelmére, Dioniznak hívják. Amilyen a neve, pont olyan az élete. Sehol sem mutatkozott, mert szégyellte magát, s végül némán tűnt el, hogy az emberek azt sem tudták, miképpen és merre csavargott a világban, egyszer itt bukkant föl, másszor amott, és a hazafiak szemében gyalázatos és ocsmány dolgokkal foglalkozott. Emberek, művészettel foglalkozott.” (Cankar 1973: 108). Dioniztól és Hiacintától függetlenül megjelenik a Gonosz is (kecskeszakállal), akiről aztán megtudjuk, hogy Dioniz régi jóbarátja, aki hevesen udvarolni kezd a csábos molnárnénak. Az elbeszélésben keveredik a valóság és a misztikum, föllazulnak a határvonalak a valóság és elbeszélés világa között. Dioniz és Hiacinta izolált világban élnek, otthonuk az erdő, absztrakt dolgokról elmélkednek (haza, művészet, magány, szerelem). A műfaji gazdagság az elbeszélés prózapoétikai síkján is megjelenik: a szövegbe drámai dialógusok ékelődnek. Ennek kapcsán fontos megjegyezni, hogy Cankar minden olyan szövegében, amely nyilvánvalóan mitológiai rétegekre épít vagy hoz felszínre, szinkretista törekvéseket látunk. Ebben a szövegben Dioniz a „kétés” származású művészt testesíti meg, aki kivált a társadalomból, teljesen izolálódott, s a Gonosszal együtt azért érkezett a Szent Flórián-völgyébe, hogy „megrontsa” a becsültes embereket. Cankar ebben az elbeszélésben a szigorú valóságot ütközteti az ideák világával.

A *Lepa Vida* (Szép Vida) című „drámai költemény” (a szerző műfaji definíciója) Dioniz sorsa szempontjából egyfajta végpontot is jelent. Ez Cankar utolsó olyan műve, amelyben a művészi tökély ambíciójával – ahol az irodalmi fikció a megszokottnál szabadabb értelmezést nyer, vagyis amelyben elmosódik a határ a valóságos külső világ és annak az író által történt megélése között – fordul ismét Dioniz felé. Cankar ebben a drámában alkalmazza először a szimbolista lírai dramaturgiát, vagyis a cselekményszál roppant szegényes. A dráma alakjai valójában azokat a társadalmi létformákat modellálják, amelyekkel a korábbi műveiben is foglalkozott. A „drámai költeményben” a Dioniz képviselte ősi „antikvitás” és a *Lepa Vida* megtestesítette szlovén nemzeti néphagyomány „találkozása” valósul meg (Pogačnik 1988)¹. Mostani elemzésünkben a drámai szöveg két komponense külön is figyelmet érdemel: Dioniz olthatatlan vágya *Lepa Vida* iránt, aki rajta kívül mások iránt is hasonló vágyat érez (ld. Eurüdiké teljesen azonos pozicionálását *Kiš regényében*), továbbá boldog találkozásuk a tavaszi virágos réten (ld. *Kiš regényének* utolsó fejezetét, amelynek címe: *Vasárnap, napfényes nap*).

Cankar a műveiben a görög polifonikus mitológiai alak, Dioniz összes egzisztenciájának minőségét ábrázolta: az életszerető, életigenlő, lelkek szabadítója az alvilágból, termékenység, szerelem és vágy, élőlények spiritualizációja, a rombolás erői...

A *Kurent* című „régésregi történetben” (a szerző műfaji megjelölése) Cankar a nomád művész és a haza viszonyának szimbolikus értelmezésével foglalkozik. *Kurentnek* a szláv mitológiában elfoglalt helye és az értelmezés kontextus alapján – a művészet iránti vonzalom, a bor mámore, bódulat, életigenlés – egyúttal mód nyílik Dioniz „lecsérésére”, azaz a korábbi antik görög mitológiai hős helyét alternatívaként szláv pogány alak foglalja el. A *Kurent* az önfeltárulkozás első nagy szövege, itt következik be a teljes azonosulás egy irodalmi hőssel (Lukács 1996). A főhős, *Kurent* szövetségre lép az ördöggel, aki csodás hegedűvel ajándékozza meg, amellyel minden élethelyzetben vigaszt tud nyújtani az embereknek. *Kurent*

¹ A *Lepa Vida* című szlovén népballada a szlovén néphagyomány és magaskultúra egyik kulcsszövege. Ld. erről Jože Pogačnik: *Slovenska Lepa Vida ali hoja za rožo čudotvorno*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1988. 171–176.

minden egyes *leszállása* az emberek közé igazi bacchanáliává válik. Az utolsó fejezetben a hazájukat elhagyó, Amerikába vándorló emberekkel találkozik. Cankar a történet végére három magyarázó szonettet illesztett, amelyek az író szándéka szerint a mű értelmezését nyújtják. A harmadik szonett himnusz a mennyei glóriához: „Van a fény és van az Isten, az öröm és az élet!” E felismerés igazi fordulópontot jelent az író életútjában: a keresztény krisztusi út haláláig történő vállalását.

*

Zvonko Maković (1947) kortárs horvát költő, irodalomkritikus és művészettörténész, eddig közel húsz önálló kötete jelent meg, versei megtalálhatók minden jelentősebb kortárs horvát antológiában. Az *Agregatno stanje* (Halmazállapot) című verse, amelyet dolgozatunk címében parafráztunk, igazi posztmodern vers, amelyben C. Milanja szerint „a konkrétság és a nyelvi „ámítások”, a faktív és a fiktív, a realitás és a kép, faktumok és artefaktumok strukturális, de ontológiai fluktuációjáig jutunk el.” (Milanja 2003: 168). Ennek első sora így hangzik:

Napokon át félelmet éreztem
a hotelszobában való tartózkodás miatt.

A lírai én egy hotelszobában tölti a napjait. Az idő „mellette folyik el”. Magányosságérzetét tárgyak infantilis érintésével enyhíti, ám a csönd egyre fojtogatóbb számára. Automatikus cselekvésekben keresi a menekvést. A tükörben önmaga képmását idegen képmásként látja. Leül az asztalhoz és írni próbál, ám képtelen rá, mert a szoba részletei foglalják le a figyelmét. Kimegy az utcára, céltalanul bolyong, betér a múzeumba, ahol Paramigianino önarcképének figyelmes szemlélése közben tudatosan benne, hogy „önmagát metaforaként éli meg”. E felismerés lázában a könyvtárba rohan és Flaubert *November* című művében megkeresi azt a részt, amelyre csak homályosan emlékezett:

Mindezek a költői rapszódíák csupán rossz könyvek emlékei, retorikai túlzások – ezek a ti nagy fájdalomaitok. Vajon a boldogság maga nem csupán egy unalmas napon kiötlött valamiféle metafora?

A belső feszültség egyre csak nő benne. Beül az autóba, és a visszapillantó tükörben megpillantja a saját arcát. Miután visszatér a hotelszobába, papírt fűz az írógépbe és leírja az első *irodalmi* mondatot:

Napokon át félelmet éreztem
a hotelszobában való tartózkodás miatt.

Amint látható, az utolsó versmondat, amelyet a lírai én/elbeszélő *irodalmi* szöveggként jegyez le a hotelszobában, azonos a *Halmazállapot* című vers első mondatával. A különbség csupán annyi, hogy ez a mondat is, miként a Flaubert-mondat, kurzívban szerepelnek. Zvonko Maković posztmodern versében a hétköznapi banális események láncolatába váratlanul beékelődik a felismerés, hogy valójában ő maga is csupán metafora, majd pedig ugyanezeknek a banalitásoknak az újbóli felsorolása után – de már a korábbi felismerés nyomán – következik az a gesztus, amely a lét hétköznapi síkjait irodalommal (művészettel) alakítja/transzformálja:

Fölsétáltam a lépcsőn a második emeletre,
beléptem a szobába, leültem az asztalhoz és papírt fűztem
az írógépbe. Az első mondat, melyet leírtam, így hangzott:
Napokon át félelmet éreztem
a hotelszobában való tartózkodás miatt.

Ebben a nyelvi szempontból roppant áttetsző *halmazállapotú* szövegben az olvasó azt keresi, hogy valójában hol kezdődik az élet és hol az irodalom, hol végződik az egyik és hol a másik. Zvonko Makovićnak a bennünket elbizonytalanító dilemmára és kérdésre adott irodalomontológiai válasza világos: amint lejegyezzük hétköznapi létünk eseményeit, gesztusait vagy éppen eseménytelen életünk monoton és reflexszerű mozzanatait, azok óhatatlanul, végzettszerűen is irodalmi szöveggé válnak.

*

Danilo Kiš *Mansarda* (Manzárd) című kisregénye szerkezeti értelemben ugyanazt az elvet követi, mint Maković *Agregatno stanje* című verse. A prózai elbeszélő és barátja, Igor (másutt Kószáli kecs-

ke/Ördög) között az Eurüdikéről folyó párbeszéd során Maković mondatához hasonló mondatot olvashatunk – „önmagamat metaforaként élem meg” –, amely súlyos transzformációs pontként generálja, kelti életre az irodalmat. Az elbeszélőnek, aki nem tud megbékélni az Eurüdikével kapcsolatos idealisztikus képpel, Igor a következőket válaszolja: „Mi lesz velünk, hogyha képtelenek leszünk az ideált *metaforikusan* fölfogni?” (Kiš 1990: 99). (A „metaforikusan” a regényben is kurziválva van.) E dialógust követően a regényben előtérbe kerül a *Manzárd* című regényt író szerző, aki a keletkező műből olvas fel Osip nevű barátjának. Az elbeszélő által felolvasott részletek – pontosan úgy, miként Maković versében – teljes mértékben azonosak e rövid regény kezdő mondataival, s hasonlóképpen kurzívval vannak szedve: „*Hallgattam az éjszakában síró láthatatlan vonatokat és a rőt leveleket, ahogy körmükkel kapaszkodnak a fagyos talajba...*” (Kiš 1990: 110). A regény valójában az elbeszélő fokozatos illúzióvesztéséről szól. Lehetséges-e bármiféle menekülés, van-e reális kiút? Melyik az igaz történet? Az-e, amelyet „szatirikus poémaként” (a regénynek egyébiránt ez az alcíme) olvasunk, vagy pedig az elbeszélés az elbeszélésben, a mű, amelyet az elbeszélő ír, s amelyben a kezdő mondatok azonosak a „szatirikus poéma” kezdő soraival? Hol van itt az élet, és hol van az irodalom? Hol kezdődik az egyik és hol a másik? Hol ér véget az egyik és hol a másik?

Kiš saját műfaji megjelölése szerint az ő kisregénye „szatirikus poéma”. Ez a műfaji megjelölés olyan szinkretista konstrukciót jelöl, amely egyszerre két irányba mutat: a dramatizált dialógusokon és lírai *songokon* keresztül visszafelé, vagyis a modernizmus felé, a felsorolásokon, az egyértelmű szintaktikai kapcsolat nélküli prózai betéteken, étlapokon, lakónévsorokon és pontokba szedett feladatso-
rokon stb. keresztül előre, vagyis a posztmodern felé. A töredezettség, hiátusok, megszakíttottság, a hol líraian emelkedett, hol pedig szatirikus prózanyelv – ugyanúgy, mint Cankarnál – a „realista lo-csogás” (Cankar) ellen irányul. Az író többfrontos harcot vív: prózája nyelvi megformáltságában tudatosan érvényesül a diszharmonia, történetét elemeire bontja le, dekonstruálja, a cselekményszálakat összekuszálja, egyszóval, káoszt teremt, amelyből a kiutat föl is vil-lantja a végén, önmaga és az olvasó számára is (ld. *Vasárnap. Napfé-nyes nap* fejezetcímet).

A *Manzárd* ugyanolyan gondosan szerkesztett, részben pogány, részben keresztény mitológiai bázisra épül, mint Cankar azon művei, amelyek központi alakja Dioniz. Cankar Dioniz-Hiacinta, Dioniz-Lepa Vida kettősében ugyanazok a hol egymást átfedő, hol pedig egymást kizáró ellentétek feszülnek, mint Kiš Orpheusz-Eurüdiké párosában. A *Manzárd* elbeszélője keletkező művét a Marijára váró Josipnak mutatja be (utalás a bibliai Józsefekre és Máriára), Igort Jarac-Mudrijaš-nak (Okoskodó Kőszáli Kecse, a gonosz), a sziget nyáját az Árgus nevű (utalás a mitológiai Argoszra) kutya őrzi stb. A valóság felé való fordulással (az utolsó két fejezet), amikor az elbeszélő feladatul tűzi maga elé, hogy le kell ereszkednie a csillagokról, az antik és keresztény mitológiai bázis semmivé foszlik, és ugyanúgy, mint Cankar *Kurentjében*, bekövetkezik a *népi fordulat*. Ennek kétségtelen jele a regényt lezáró intertextus, a gyermekét tartó anya népies dalának két sora:

Nem láthatod soha velem
A hajnalhasadást...

Danilo Kiš koszos manzárdja ugyanúgy, mint Cankar cukorgyára (Cukrarna)², azt a magaslati bázist jelenti, ahonnan a hősök elindulnak és ahová visszatérnek. E pontból szemlélve a tér, a távolság háttértalan, az időt pedig eonokban mérik. Kiš *Manzárd című kisregénye* mitológiai sémáival a múlt felé mutat (modernizmus), kompozíciós megoldásaival pedig már a *jövő felé (posztmodern)*.

Felhasznált irodalom

- Cankar I. 1970. *Zbrana dela XXVI*. Ljubljana. Državna založba Slovenije.
Cankar I. 1973. *Zbrana dela XIII*. Ljubljana. Državna založba Slovenije.
Kos J. 1968. Proza Ivana Cankarja. *Jezik in slovstvo* 1. 16–23.
Kiš D. 1990. *Mansarda*. Beograd. Beogradski izdavačko-grafički zavod.
Lukács I. 1996. Friedrich Nietzsche eszméinek hatása Ivan Cankar irodalmi munkásságára. *Filológiai Közlöny* 3–4. 208–209.

² A XIX. század végén már nem cukorgyárként működött. A szegény néptömegek zsúfolt lakóhelyeül szolgáló épületben élt egy ideig a szlovén modernizmus négy meghatározó szerzője: Josip Murn, Dragotin Kette, Ivan Cankar és Oton Župančič. Cankar számos művében azonosítható ez a helyszín, így a *Lepa Vida*-ban, de a *Cukorgyári Hamlet* című drámaterve is egyértelműen e helyszínre utal.

- Lukács I. 1999. Moč imena. Simbolika imen pri Miroslavu Krleži in Ivanu Cankarju. *Slavistična revija* 4. 469–481.
- Milanja C. 2003. *Hrvatsko pjesništvo od 1950. do 2000.* III. Zagreb. altaGAMA.
- Petré F. 1969. Motivi odtujenosti v Cankarjevem delu. *Dialogi* 1–2. 1–8.
- Pogačnik J. 1988. *Slovenska Lepa Vida ali hoja za rožo čudotvorno.* Ljubljana. Cankarjeva založba.